

• KİTAP TANITIMI

Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM*

Ateistler İçin Din: Bir İnanmayanın Din Kullanma Kılavuzu
(Religion for Atheists A Non-Believer's Guide to The Uses of Religion)

Alain de Botton

çev. Ayşe Ece, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011, 302 s.

§§§

Yazar Alain de Botton, İsviçre doğumlu, Yahudi asıllı, Londra'da yaşayan, TV program yapımcılığı yapan fakat eserlerini felsefe ile harmanlayan ve Türkiye'de felsefe okurlarının onu diğerlerinin yanında en fazla "*Felsefenin Tesellisi*" isimli kitabıyla tanıdıkları ve kısa sürede çokça eser yazan ve eserlerinin neredeyse tamamı Türkçeye çevrilen yazarlardan biridir.

Burada ele aldığımız ve topluluk, kibarlık, eğitim, şefkat, kötümserlik, bakış açısı, sanat, mimari, kurumlar gibi dokuz bölümden oluşan kitabı yazar, mucize veya gizemli olaylara ilgi duymayanlar için yazdığını belirtmekte ve kitabının temel savının tam bir ateist olarak yaşarken dinlerin zaman zaman yararlı, ilginç ve avutucu olabildiğini görmenin, dinlerin kimi düşüncelerini ve uygulamalarını seküler dünyaya aktarma olasılıklarının mümkün olması gerektiği şeklinde belirtmektedir. Kitapta incelenen kavramlar yazara göre birkaç yüzyıl önce aceleyle Mantık Sunağına kurban edilmiş ve dini öğretilerden uzak duran seküler zihinler tarafından hak etmedikleri bir kesinlikle unutulmuş ve çağımızda

* Sırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı, e-posta: tamer_yil@hotmail.com

uygulanamaz düşüncelerden kurtulmaya çalışılırken inanç sistemlerinin en yararlı ve çekici parçalarının bazılarında gerekli olmadığı halde vazgeçilmiş, bu da kötü bir seküler düzeyin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (s. 15-17). Buradan hareketle kitabın çıkış noktası dinlerden öğrenilebilecek kimi dersleri saptama çabası olarak görülmektedir (s. 301). Kendisinin bir ateist olduğunu belirten yazara göre hiçbir din olası hiçbir anlamda doğru değildir ve seküler toplumun karşılamayı beceremediği iki sebepten dolayı dinleri yaratılmıştır: 1. Topluluklar halinde uyum içinde yaşam gereksinimi. 2. Acıyla baş etme gereksinimi (s. 11-12). Yazar, dini eğer yapışmadan ve kötülemeden ele alabilirsek o zaman dinlerde seküler hayatın en inatçı ve ihmal edilmiş hastalıklarını dindirmek için yararlanabileceğimizi çok sayıda yetenekli kavramlarla dolu bir deponun bulunduğunu keşfedebileceğimizi (s. 13) belirtmiştir.

Kitabın ilk bölümü olan “topluluk” kısmında yazar, değişen ya da daha doğru ifadeyle ortadan kalkan komşuluk konusuna ve yalnızlaşan ve kendilerine yabancılaşan insanlara değiniyor. Çözüm olarak kilisede nasıl birbirini tanımayan insanlar yan yana oturup konuşabiliyorsa aynı işlevi görecektür farklı alanlardaki insanların oturup yemek yiyeceği konuşabileceği mekânların (yazarın nitelemesiyle Agape Restoranlarının) oluşturulmasını tavsiye etmektedir.

Yazar modern ahlak düşüncesi inançlarda yaşanan çöküşün kendimiz için sağlam bir etik çerçeve çizme gücümüze bir daha düzeltilemeyecek bir zarar verdiği görüşünü genel olarak kabul eder. Zira hangi davranışın iyi hangisinin kötü olduğunu bilen Tanrı öldüğünden bunu bilme şansımız yoktur. Fakat Tanrıyı insan düşüncesinin yarattığını belirttiğimizde dini ahlakın pragmatik bazı hedefleri gerçekleştirmek için ortaya çıktığının söylenebileceğini (s. 77-78) belirten yazar, fazla sorun yaşanmayan seküler bir toplum olursa da rol modellere ve bunların pop şarkıcısı, film artisti değil de koruyucu azizlerin olmasının daha iyi olacağını belirtir (s. 94).

Yazarın haklı olarak değindiği gibi seküler toplumların en fazla inandıkları şey eğitimidir. Aydınlanma döneminden beri toplumun en ciddi hastalıklarını iyileştirmek için en etkili ilacın eğitim olduğu düşünülmüştür. Günümüzde üniversitelerin genelde uygulamaya dayanan beceriler kazandırmayı amaçladığı görülür. J. Stuart Mill “Üniversitelerin amacı

başarılı avukatlar, doktorlar ya da mühendisler yetiştirmek değildir. Asıl amaçları yetenekli ve kültürlü insanlara yetiştirmektir.” Yani düzgün bir kültürel eğitimin bizde komşumuzu sevme, insanların zihinlerindeki karmaşıklıkları ve kalplerindeki acılarını giderme arzusu yaratması gerekir (s. 99–100). Yani modern dünyada kültürün yayılması ve korunması görevini üstlenen kurum üniversite olmuştur/olmalıdır (s. 107). Yazar ayrıca seküler dünyadaki kültür kurumlarının gerçek sorumluluklarının farkında olan üniversitelerin bünyelerinde “İlişkiler Bölümü, Ölüm Enstitüsü ve Kendini Tanıma Merkez” gibi birimlere yer vereceğini belirtmektedir (s. 119–120). Fakat yazar şu soruna hiç değinmemektedir; Batı için İncil’i, Kilise düşüncesini, Augustinus’u bilmeden bir kişi aydın olabilir mi? Dini ne kadar dışlarsanız dışlayın söyleminiz de bir temelinizin olması gerekir bu da bizatihi -ister istemez- kaçınılmaya çalışılan dinin tarihinden geçer.

Yazara göre günümüzde insanlar okuma kültürünü olması gerektiği gibi kullanmıyorlar oysa aslolan insanların Kutsal Kitapları okuduğu gibi insanlık tarihinin süzgecinden geçip bugüne kadar gelen önemli eserleri ara ara okumamız gerektiğidir. Modern hayatta haberler denen şey dini alanda duanın yerini almıştır. Sabah duası yerine sabah haberleri, akşam duası yerine akşam haberleri gibi. Haberlerin böyle prestijli şeyler olmasının kökeninde hayatlarımızın modern tarihin iki itici gücü olan siyaset ve teknolojinin çevresinde şekillenmesi yatmaktadır ve her gün bu bilgiler değişmektedir. Bu da bizim animızı saçma bir uğraşa sokmaktadır (s. 134–5). Yazara göre çağımız bir kitap bataklığına döndüğünden zekâmızı ve duyarlılığımızı geliştirmenin en iyi yolunun daha fazla kitap okumaktan değil birkaç kitabı sürekli yeniden okuyarak onlardan anladığımızı derinleştirip tazelemekten geçtiğini hissetmelidir. Çünkü fazla kitap okumakla sorun çözülmüyor (örneğin Augustine veya Dante’den daha fazla kitap okumuşuzdur), sorun tüketim miktarında değil tükettiklerimizi hazmetme yönteminde olduğunu fark etmemiz gerekmektedir (s. 136).

Mutsuzluğumuzun bozuk ruh halimizden kaynaklandığı ortadayken modern boş zaman değerlendirme endüstrisinin yalnızca bedenimizin rahatına odaklanmayı yeğlemesi ne kadar saçma görünüyor diyen yazara göre bir dizi seküler ruhsal egzersizle hem bedenimizi hem de ruhumuzu eğitecek yeni inziva yerlerine ihtiyacımız vardır (s. 154). Yazar, Meryem Ana imgesinin gücünden bahsettikten sonra şöyle der: “Seküler ressamlarımız

ana teması anne baba olan sevgi tabloları yapsa ve bunlar ileri de inşa edilebileceğini düşünebileceğimiz Şefkat Tapınakları'nda tasarlanan alanlarda sergilense ve biz de loş bir ortamda bu tabloları seyre dalsak" (s. 170) diyerek adeta kiliseyi terk edip Şefkat Tapınağı'na girilmesini tavsiye etmektedir. Fakat bu, kral öldü yaşasın yeni kral demek gibi bir durumdur. Yani yapılan eylemin mekânı değişmekte fakat özü veya işlevi aynı kalmaktadır. Yazarın bu noktada olayın mahiyetini değiştiren hususunun ne olduğuna dair bir açıklaması yoktur.

"Kötümserlik" bölümünde yazar özetle şöyle der: Görüp göreceğimiz tek dünyanın bu dünya olduğuna dair temel ateist öğretisine uygun bir hayat sürsek de cennete inananların derin bakış açılarını benimsemek için çaba göstermeliyiz (s. 179). Çünkü "Bakış Açısı" bölümünde yazarın belirttiği gibi "Din bizi açan şeylerin sembolüdür ve önemsizliğimizi anlamanın yararlarını açığa çıkaran bir eğitimin kaynağıdır. Dinin akıllı girişimleri arasında insanlara olağan sınırların ötesinde yaşayanların varlığını sürekli anımsatmak vardır. Bu noktada bilim yalnızca gezegenimizin farklı bölgelerini denetim altına almamıza yardımcı olduğu için değil aynı zamanda hiçbir zaman denetleyemeyeceğimiz şeyleri bize gösterdiği içinde önemlidir. Yıldızlara ve diğer galaksileri seyretmek bizi rahatlatacaktır. Bu yüzden her tarafa yıldızları gözlemleyebileceğimiz teleskoplar konulmalıdır" (s. 192-4). Fakat yazar şunu unutmuş gibidir; Nasıl dinin insanı rahatlatan bazı bölümleri kimi insanları rahatlatmıyorsa belirtilen hususların da çoğu insanı rahatlatmayacağı açıktır. Yani yazarın kendisini rahatlatan şeyin diğer insanları da rahatlatacağını düşünmesi kişisel bir tercihin genellenmesi anlamına gelir.

"Sanat" kısmında yazar şunları belirtir; Ateistler için dini reddetmenin en zor yollarından biri kilise sanatından ve onun içerdiği görkemli güzellikten ve yüce duygudan vazgeçmek zorunda kalmasıdır. Bu yüzden sanat müzeleri bizim yeni kiliselerimiz olmuştur. Yani müzeler kiliselerin estetik sorumluluklarını üstlenmeyi başarmayı istemişlerdir (s. 200-1). Fakat müzeler sanat yapıtlarını zaman ve yere göre sınıflandırıp duyuşsal anlamda insanların onlarla ilişki oluşturabilmesini engellediğinden kiliselerdeki ve tapınaklardaki sanatın dönüştürücü gücüne müzelerin sahip olduğunu söyleyemeyiz (s. 235). Fakat yazar, Hıristiyan sanatının özellikle de resmin kalbimizde şefkat duygusu uyandırabildiği için

önemli olduğunu düşündüğünü (s. 219) ve eğer müzeler yeni kiliseler olmak istiyorlarsa bu hedefe ulaşmalarının tek yolunun bizlere iyilik ve erdemi anımsatan sanat yapıtlarını bir araya getirmeyi başarmaları gerektiğinde yattığını (s. 236) vurgular. Çünkü kötülüğün kendi gücünü anımsatmak için sürekli yeniden üretilmesinin gerekmesi gibi iyilik de varlığını ve güzelliğini duyurmak için yeniden üretilmelidir (s. 229).

“Mimari” kısmında yazar şunları söyler; “İnancın sona ermiş olması eski güzel tapınakların da kaçınılmaz olarak sonunun geldiğini gösterir. Fakat kutsal varlıklara olan inancımızın yok olması değerlere olan bağlılığımızın da ve değerler için mimari aracılığıyla bir hoşgörü tapınağı bir kibarlık tapınağı vb. yapmamıza engel değildir (s. 247–9). Burada şunu sormak gerek buradaki tapınaklar neye/kime hizmet edecek? Estetik bir ruh kazanmaya mı yoksa insanların ilgili erdemleri hatırlamasına mı? Erdemlerin hatırlanması onlara sahip olmayı gerektirmediği gibi onların yüceltilmesi de gerçekleştirmelerini sağlamaz. Ayrıca yazarın örnek olarak verdiği “Bakış Açısı Tapınağı,” “Düşünme Tapınağı,” veya “Yerin Ruhu Tapınağı” örnekleri çok yerinde oturuyor değildir. Çünkü yazar mimariden beklediği şey “ruhlarımızı eğitmek ve onların bozulan dengelerini düzeltmek için akıllıca tasarlanmış üç boyutlu bir mekân”dır (s. 267).

Yazar son bölüm olan “Kurumlar”da şöyle demektedir; “Skeptikler ile ateistler 18. yüzyılın sonunda dine yönelik saldırılarını temelde kitaplar aracılığıyla gerçekleştirdiler. Fakat karşıtlarının (din veya dindarların) kitap yayınlamalarına gerek yoktu. Onlar kurumları kullanıyorlardı böylece çok sayıda insan sanat, bina, okul, kavram, anıt vb. aracılığıyla insanların dünyaya aynı gözle bakmalarını sağlıyordu. Günümüzde de dinler kurumsallaşmanın verdiği sonsuz güç ve zengin bilgiyle bilincimizi etkilemeyi başarıyla sürdürüyorlar (s. 270–1). Fakat bunun karşısında seküler kurum veya imgelerde her yerde karşımızda durmaktadır. Modern dönemde insan özellikle her türlü etki ve etkilenmeye açık bir durumda bulunmaktadır. Yazar dini kurumların incelenip insanların ruhsal gereksinmelerini ya da kendi ifadeleriyle iç benliğin gereksinmelerini karşılayacak kurumların oluşturulmasını istemektedir (s. 271). Yalnız bu noktada gereksinmeler için nasıl tatmin edici bir kurum oluşturulacağı tartışmalıdır. Örneğin modern dünyada Süleymaniye Camii’nin yerine Sapphire aynı şeyi sağlar mı?

Genel olarak yazar, dini/dinin kavram veya uygulamalarını günümüz seküler toplumunda yaşayan insanların daha mutlu, huzurlu yaşayabilmesi için nelerin, nasıl alınması gerektiğine değiniyor yani din ve dinle ilgili hususlara pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşıyor ki bu yeni bir fikir değil özellikle Amerikan pragmatist felsefenin temel yaklaşım tarzıdır. Ayrıca yazara göre din insanlığın ortak mirası, insan aklının ortak ürünüdür. Dolayısıyla binlerce yıldır uygulanan ve insanlara iyi gelen şeyler bugün günümüze uyarlanmalı ve kullanılmalıdır. Bunun dolay yazar kendisini dinin sömürgeleştirme sürecini tersine çevirme mücadelesi yani dini kurumların kendilerine ait gördükleri ama gerçekte onlara ait olmayan düşünce ve ritüelleri onların elinden alama mücadelesi içinde görmekte (s. 15) ve dinin mantıklı olarak tüm insanlığa ait olması gereken deneyim alanlarını seküler dünyanın içine alması gerektiğini (s. 14) belirtmektedir. Kısaca yazar dinler tarafından bulunan çözümlerin modern ruhların sorunlarının birçoğunu iyileştirebileceğini, inanç sistemlerindeki bilgeliğin tüm insanlığa ait olduğunu, dinler sadece inananlara bırakılmayacak kadar yararlı etkili ve zeki olan bir bakış açısının kullanılabileceğini (s. 301-2) belirtmektedir. Yani yazar edebiyatta istediğini okurum düşüncesi gibi dinlerden de istediğini alırım düşüncesindedir. Fakat burada şöyle bir bağlantı hatası yapıyor gibidir: Din eğer onu ayakta tutan Yaratıcı gücü ve bu gücün etkisini arttıran öteki dünya inancını kabul etmeden ilgili istekler hangi etkiyle yaptırılabilir? Zira yaptırım gücü olmayan emir veya isteklerin gerçekleştirilmesi veya zor kullanmadan gönüllü olarak yapılması/yaptırılması zor bir durumdur.

Yazarın ayrıca "Dinler kriz ve acılarla karşı karşıya kalan çağdaş zihinleri avutmayı başarabilecek birkaç yönü damıtarak sunmak için ele alınıyor" (s. 18) değerlendirmesi de tartışmaya açıktır. Zira din sadece Marksist düşüncedeki gibi salt bir avunma veya avutma aracı değildir. Çok daha derinlerde evreni, varlığı, insanı anlamlandırma ameliyesidir ki, bunu tek yönlü bir fayda aracına indirgemek veya parçalamak ve bundan sağlıklı bir yapı oluşturmak mümkün değildir. Zaten bugün Batı dünyasında dinin hayattan çıkarılıp evlilik, ölüm gibi alanlara sıkıştırılmış bir merasim şekli mevcuttur. Yazarın ileri sürdüğü fikirler bundan çok farklı olmayan bir hayat şeklini bizlere sunmaktadır.

Kitap adeta dinden kişisel gelişimimiz için neler alınabilir sorusunun cevabı gibidir. Bu anlamda bir kişisel gelişim kitabı olarak değerlendirilebilir. Kitapta ele alınan konu

başlıkları da bunu ortaya koymaktadır. Yazar, “kendisini başkalarından üstün görenlerin kişisel gelişim kitaplarını saçma gördüklerini” belirterek eleştirmesi de (s. 14) bunun bir ifadesi gibidir.

Ayrıca eserde Hıristiyanlık, Yahudilik ve Budizm'den hareketle bir şeyler söylenmiş İslam'a değinilmemiştir. Bunun nedeni açıklanmamıştır. Bu noktada eksiklikler içermektedir. Fakat yazarın kitabında yer alan üslubundan militan ateizmin doğru bir yol olmadığını düşündüğü anlaşılmakta ve faydacı yaklaşımla da olsa dinden alınabilecek şeylerin olduğunu belirtmesi ve böylece seküler mantığın farklı bir açıdan dini değerlendirmeye çalışması dikkate değerdir.